

Гръцкото и българското малцинство в политиката на България и Гърция (1919-1928 г.)

Димитър Гюдуров

България се включва на 14 октомври 1915 г. в Първата световна война с ясният стремеж да осъществи националното си обединение. Надеждите на българското общество, че ще успее да реализира успешно националните си възжелания, се указват измамни, за българите Голямата война приключва с катастрофа след пробива на съглашенската армия на 15 септември при Добро поле. Правителството е принудено да подпише Солунското примирие на 29 септември, с което България излиза от войната. След подписването на договорите за примирие с България, Турция, Германия и Австро-Унгария в края на 1918 г., държавите от Съглашението започват подготовката за окончателното приключване на войната и следвоенното устройство на света. Подписаният на 27 ноември 1919 г. Ньойски договор затвърждава националната катастрофа, връща териториалната граница с Гърция от 1913 г. и отнема Западна Тракия от България, поставяйки областта под управлението и окупацията на съглашенските войски, а през пролетта на 1920 г. според решенията на конференцията в Сан Ремо западният дял на Тракия влиза в състава на гръцката държава.¹

Ньойският договор с раздел IV „Покровителство на малцинствата“ регламентира правата на малцинствата в България. Спрямо това задължение за разлика от всеобщото разочарование и покруса от териториалните, репарационните и военните клаузи на договора,² раздел IV е приет от българската държава с надежда, че задълженията за покровителстване на малцинствата ще обвържат и съседните държави. Но в договорите с Гърция

---

¹ Радулов, С. Парижката мирна конференция и българският национален въпрос. – В Национално-освободителното движение на македонските и тракийските българи 1878-1944. Т. 4, С., 2003, 33.

² Генов, Г. П. Международни актове и договори, засягащи България. С., 1940. 430-461

никъде не присъстват въпросите за правата на българското малцинство в нейните предели, единствената договореност която регламентира малцинствения въпрос в двустранните отношения на двете държави, е подписаната под английско и френско влияние Конвенция между България и Гърция относно свободата за емиграция на малцинствата. Първоначално договореността за размяна на население визира Егейска Македония, но впоследствие обхваща и Западна Тракия, чрез допълнително споразумение от 26 октомври 1923 г. Конвенцията е неразделна част от Ньойския договор (чл. 56, ал. 2) и влиза в сила с неговата ратификация, по този начин за първи път в международното право се регламентира размяна на население между две съседни държави.³ При подписването на договореността относно свободата на емиграция на малцинствата българските делегати не повдигат възражения, България подписва конвенцията по необходимост, а не защото е убедена, че по този начин може да реши проблема, впоследствие външната политика на страната ще е насочена към изпълнение на споразумението, но под условие изселването да е акт на свободна воля.⁴ Управляващите в София виждат възможност в постановленията на конвенцията освен регулирането на доброволното изселване, една гаранция за българското население, което ще остане в Гърция, изразяваща се в това то да се ползва с права за сигурност на живота и собствеността. Главните разпореждания са обвързани с договореността двете страни да признаят на своите поданици от етническите малцинства по вяра, раса и език правото да се изселят свободно в съответните „държави майки” (чл. 1), тоест правителството в Атина недвусмислено признава наличието на българско малцинство в пределите на гръцката държава. Текстът на конвенцията задължава да не се създават трудности по каквито и да е причини за доброволното напускане на изселниците (чл. 2 и 3). Лицата, по-възрастни от 18 години, имат право на доброволно изселване (чл. 4),⁵ а в срок от три месеца след влизането в сила на конвенцията ще се създаде една смесена комисия, която ще има за задача

---

³ ЦДА, ф. 173 К, оп. 3, а.е. 1852, л. 3-4; Попов, К. Конвенцията за взаимно изселване между България и Гърция и спорът ни с гърците за черкви, училища и манастири. С., 1935, 9; Разбойников, С. А. Обезбългаряването на Западна Тракия през 1924 г. С., 1940, 37

⁴ ЦДА, ф. 369 К, оп. 1, а.е. 395, л. 17

⁵ Пак там, ф. 284 К, оп. 3, а.е. 10, л. 1-4; Кесяков, Б. Ньойски договор с обяснителни бележки. С., 1999, 144-145

да надзирава и улеснява процесите, свързани с доброволното изселване (чл. 8, 9 и 12). Постановленията еднозначно показват, че конвенцията визира едно доброволно под надзора на една международна комисия изселване, основано на принципа на реципрочност. През разглеждания период под влияние на националноосвободителната организация на българите в Македония (ВМРО)⁶ много малка част от българското население извява желание да емигрира, но вследствие на настъпилите промени през 1920-1922 г. в икономическото и геополитическото положение на Гърция, се приема ключовото решение държавата да се освободи от инородните общности на своя територия. Това води на практика при приложението си конвенцията от доброволна да се преобразува в насилствена.

Независимо от непрекъснатия бежански поток към България след Първата световна война на територията на Гърция в Егейска Македония и Западна Тракия все още остават компактни маси от българско население. Съгласно българските сведения към 1920 г. само в гръцката част на Македония живеят около 307 643 българи, а в западния дял на Тракия тяхната численост възлиза на 69 154 българи християни и 11 739 българи мюсюлмани, или общо 388 536 души в двете области, предадени на Гърция.⁷ Според гръцки източници по същото време числеността на българите не надхвърля 139 000 души, но в случая трябва да се има предвид тенденциозните спекулации на гръцката историография относно броя на българите живеещи, в управляваните от Атина територии.⁸ Въпреки разминаванията в цифрите безспорно е, че българското малцинство в пределите на гръцката държава многократно надхвърля числото на гръцкото

---

⁶ На 19 март 1920 г. Централният комитет на Вътрешно македонската революционна организация /ВМРО/ издава окръжно № 15 в което се съобщава, че национално освободителната организация на българите е възстановила своята организационна мрежа, куриерска служба и канали. Гоцев, Д. Възобновяване, цели и дейност на ВМРО. – В: Национално-освободителното движение на македонските и тракийските българи 1878-1944 Т. 4, С., 2003, 97.

⁷ Даскалов, Г. Българите в Егейска Македония. Мит или реалност. 1909-1990. С., 1996, 159-161; Стоянова, В. Българите в Гърция и Турция. – В: История на България, Т. 9. История на България 1918-1944 г., С., 2012, 467-473; ЦДА, ф. 284, оп. 3, а.е. 10, л. 5

⁸ Ladas, St. The Exchange of Minorities. Bulgaria, Greece and Turkey, New York, The Macmillan Company, 1932, p. 122;

малцинство в Царството - съобразно официалните български преброявания в България през 1920 г. гърците наброяват 42 074 души.⁹

Наличието на компактна маса инородно население (българи християни и мюсюлмани и турци) в Егейска Македония и Тракия принуждават Гърция да подпише на 10 август 1920 г. част IV Покровителство на малцинствата от Севърския договор. Властимащите в Атина се задължават да гарантират правата на гражданите, в това число и на българите, без разлика по произход, раса, националност, език и религия. Това задължение на Гърция спрямо малцинствата не се прилага, защото Севърският договор не е ратифициран от Турция, а впоследствие от него оттеглят подписите си и Великите сили, поради това договорът не изпълнява изискванията да бъде в сила според международното право. До конференцията в Лозана гръцките правителства нямат международен или двустранен ангажимент, който да ги задължава да спазват общностните права на българите и договореността, която регулира отношенията по темата между двете държави е Конвенцията относно свободата за емиграция на малцинствата. По този начин е предоставена възможност на официалните гръцки власти да не изпълняват клаузите за защита правата на малцинствата, а „доброволната размяна на население” да се превърне за Атина в удобно средство за радикалното решение на малцинствения въпрос в българско-гръцките отношения. Гръцката администрация с активната намеса на полицията и армията предприема мерки за изместването на българския език и постепенното налагане на гръцкия, употребата на български е забранена на обществени места и в богослужението, а децата в училищна възраст са принудени да посещават гръцки държавни училища, в които се преподава само на гръцки. Следвайки тази политика гръцките власти принуждават българското население да подава декларации, че е от гръцка народност, и закриват българските религиозни и образователни институции. Напълно са унищожени 340 първоначални, прогимназиални и гимназиални български

---

⁹ Нягулов, Б. Власите и гърците. – В: История на България, Т. 9. История на България 1918-1944 г., С., 2012, 573-583

училища със 750 учители и 19 000 ученици, престават да съществуват 378 български църкви с 300 свещеници.¹⁰

В рамките на България за периода от 1919 до 1928 г. остават да функционират едно гръцко училище (първоначално и прогимназиално двукласно)¹¹ и една гръцка църква, които се намират в София. По своята структура гръцките училища нямат статут на малцинствени институции, въпреки че юридически те са признати за такива според Закона за народното просвещение и на практика те съществуват като чужди. Издържат се изцяло от гръцкото правителство и функционират като легационни за нуждите на учениците гръцки поданици. През 1925 г. двете училища имат записани 35 ученици, които се обучават от трима учители, впоследствие поради липсата на ученици през учебната 1927-1928 г. продължава да работи само първоначалното гръцко училище с 22-ма ученици и 3-ма учители. Църквата също е под ведомостта на гръцката легация и се издържа от дарения на вярващи и от субсидии, предоставени от правителството в Атина, свещеникът, ръководещ църковните работи, е и директор на училището. Двете институции се управляват от тричленно настоятелство, избирано от гръцките поданици в София. През разглеждания период останалите гърци в България посещават българските православни църкви и изпращат децата си в българските народни училища или в училищата на чуждите държави и мисии.¹²

Ньойският договор с крайните си териториални, военни и репарационни клаузи поставя България в тежко вътрешноикономическо и социално положение, а във външнополитически план в международна изолация. Безспорно един от най-острите въпроси, възникнал вследствие от участието на страната във войната, е този за бежанците. Основната задача

---

¹⁰ Даскалов, Г. Даскалов, Г. Българите в..., 172-173; Германов, С. Положението във Вардарска и Егейска Македония. В Национално-освободителното движение на македонските и тракийските българи 1878-1944 Т4, С., 2003, 45; Трайков, В. Съдбата на тракийските българи. Бежанските организации. В Национално-освободителното движение на македонските и тракийските българи 1878-1944 Т4, С., 2003, 71

¹¹ Статистически годишник на българското Царство. 1929-1930 г. С., 1930, 381

¹² Статистически годишник на Българското царство. 1927 г. С., 1929, 387-400; Мирков, А. Училищата на малцинствата в България и на българските малцинства в съседните държави, 1919-1939 г. - История, 2006, кн. 3. 31; Сачкова, Е. Общобразователните училища на малцинствата в България (1919-1944). – Годишник на Софийския университет, Факултет по педагогика. т. 88, 1995. 199; Нягулов. Цит. съч. 573-583.

поставена от кабинета на Ал. Стамболийски, е да се достигне до външнополитическо разрешение на кризата, като съседните балкански държави Гърция и Турция позволят на българските изселници да се завърнат по домовете си.¹³ Формират се две политически искания, които управляващите в София поставят за разглеждане в международен план. Първо, балканските държави да обявят амнистия и бежанците да се завърнат по домовете си, второ, те да прилагат на практика предвидените в мирните договори клаузи за малцинствата на принципа на взаимност.¹⁴ Правителствата на БЗНС многократно поставят за разглеждане малцинствено-бежанския въпрос на различни международни форуми, на икономическите конференции през септември 1920 г. в Брюксел и в Генуа през април 1922 г. Българските делегации в своите доклади излагат тежките икономически, финансови и социални последици от наличието на огромен брой бежанци в страната, един от основните акценти в тях е, че докато не се уредят интересите на изселниците и не започнат да се зачитат правата на българите в териториите извън пределите на България - държавата не може да постигне стопанска и политическа стабилизация. Основната цел на земеделското правителство е чрез международен натиск да успее да принуди съседните държави, в чиито граници се намират географските области, от които са бежанците, да им позволят да се завърнат и да им признаят статут на българско малцинство, като спазват клаузите от мирните договори относно защита правата на малцинствата.¹⁵ Всичките външнополитически усилия на земеделското правителство се сблъскват с категоричния отказ на Гърция да гарантира правата на българската общност на нейна територия.¹⁶ Кабинетът на Стамболийски във вътрешнополитически план първоначално предприема временни мерки относно стабилизацията на бежанците, ограничаващи се в отпускането на поредица от държавни кредити, които

---

¹³ История на външния държавен дълг на България 1878-1990. Втора част. С., 2008, 52.

¹⁴ АМВР, а.е. об. 4936, л. 5-16

¹⁵ Земеделско знаме, бр. 50 от 7 юли 1921 г.

¹⁶ Караганев, Р. Тракийските бежанци. – В: История на България, Т. 9. История на България 1918-1944 г., С., 2012, 509-513; ЦДА, КМФ 24, инв.№ 676/40, с. 5-7. Archive of the League of Nations Administrative Commissions And Minorities Section 41 – Minorities 41/R 1661, 1921–1927. Protection of minorities in Macedonia. <<http://www.archivesforbalkans.bg/>> (9 октомври 2010); ЦДА, ф. 321 К, оп. 1, а.е. 2816, л. 55-57; ф. 176 К, оп. 5, а.е. 47, л. 49-50; оп. 5, а.е. 42, л. 72; Земеделско знаме, бр. 56 от 5 април 1922 г.; бр. 72 от 22 май 1922 г.

покриват най-належащите им нужди. Както вече бе споменато в предходната глава, първите дългосрочни и целенасочени законодателни актове са приетите на 20 януари 1920 г. Закон за облекчение на жилищната криза, Закон за увеличаване размера на държавните земи от 30 юли 1920 г. и Закон за заселване на бежанците и обезпечаване на поминъка им от 13 ноември 1920 г., в тях се предвижда да се осигури обработваема земя, жилища, работен инвентар или финансови средства за упражняването на определени занаяти. На следващата година при опит да бъдат разрешени вътрешноикономическите измерения на бежанския проблем той е включен в общата политика за аграрната реформа с приемането на Закон за трудово поземлената собственост.¹⁷

След Първата световна война в двустранен план между България и Гърция уреждането на малцинствено-бежанския въпрос се определя от Конвенцията за доброволна размяна на малцинствата и при регулиране на отношенията си двете държави изхождат от корено различни позиции. Правителствата в София се стремят да запазят демографското присъствие на българите в Егейска Македония и Западна Тракия, докато управленските кръгове в Атина целят пълното административно и етническо усвояване на новоприсъединените земи.¹⁸ Съгласно залегналите изисквания в конвенцията през декември 1920 г. се създава Смесена българо-гръцка комисия, тя се състои от двама представители назначени от ОН с преобладаващ глас при вземането на решение, които на ротационен принцип на шест месеца заемат председателския пост, и по един представител от България и Гърция.¹⁹ Първият състав на комисията е от делегатите на ОН полковник А. Корф от Нова Зеландия и Марсел де Ровер от Белгия, Владимир Робев от българска страна и Георгиос Цорбадзоглу от гръцка. В рамките на целия период от съществуването на институцията се изреждат седем гръцки представители, докато България е представена само от двама души Робев и заменилия го впоследствие Георги Джуджев. Основните

---

¹⁷ ДВ, бр. 213 от 12 ноември 1920 г.; ДВ, бр. 109 от 16 август 1920 г.; ДВ, бр. 31 от 12 май 1921 г.

¹⁸ Йовевска-Бодурова, М. Ньойският договор в българо-гръцките отношения 1919-1923 г. – Исторически преглед, кн. 4, 1982, 47.

¹⁹ ЦДА, ф. 173 К, оп. 3, а.е. 2747, л. 1-25.

задачи на комисията са да възпроизведе точно и приложи конвенцията, да събира и преглежда подадените декларации на желаещите да се изселят българи и гърци. В съгласие с предварителните данни постъпили в комисията, числото на българите, които могат да се възползват от разпоредбите, свързани с емиграцията, е около 200 000 души, а този на гърците, напуснали България през първото десетилетие на века, е 80 000, от които 25 000 все още имат неликвидирана собственост в България.²⁰ Крайният срок за подаване на емигрантски декларации е до две години след дата на ратификация на спогодбата. Под юрисдикцията на Смесената комисия е правото да установи националната принадлежност на кандидатите и да потвърди правото им да се ползват от конвенцията, след което да оцени тяхното движимо и недвижимо имущество и да определи размера на сумата, която държавата ще изплати на изселника. Комисията, за да осъществи и приложи в действителност „доброволността“ като основен принцип на спогодбата, се обръща към управляващите в София и Атина с молба да внесат в националните си парламенти за разглеждане и съответно приемане на задължителен закон, определящ статута на собственост на малцинствата и премахващ всякакви съществуващи до този момент ограничения върху нея. Българското правителство в лицето на БЗНС реагира незабавно и приема два закона, Закон за приложение на конвенцията, сключена между България и Гърция, относително свободата за емиграция на малцинствата,²¹ и Закон за недвижимата собственост в новите земи от 8 юли 1921 г.²²

Първият законодателен акт има за цел да узакони свободното завръщане на всички бежанци по домовете им в България и възвръщане на недвижимите им имоти заедно с приходите от тях, неговото действие обхваща основно турското население на страната, но наред с това той е обвързан и с текст от конвенцията за изселване. Съобразно който в срок от една година от влизането в сила на конвенцията, към нея ще могат да се присъединят държавите, които имат обща граница с една от договарящите се страни (чл. 16). Текстът регламентира, че впоследствие подобно

---

²⁰ История на външния държавен дълг ... 53-54.

²¹ Закона е приет от XIX-то обикновено Народно събрание, през втората му редовна сесия, в 84-то заседание състояло се на 8 април 1922 г. – ЦДА, ф. 173 К, оп. 3, а.е. 2747, л. 25-26.

²² ЦДА, ф. 321 К, оп. 1, а.е. 2832, л. 22-23

споразумение за размяна на население чрез конвенция може да бъде сключено между България и Турция или между България и Румъния,²³ при наличието на което гаранцията за икономическите права на българските бежанци от Цариград и Мала Азия ще бъде поставена за разглеждане под надзора на Франция и ОН. Подобна развързка не се състои и в рамките на поставения срок към българо-гръцката спогодба, не се включва друга балканска държава.²⁴ Вторият закон е пряко свързан с правото на гръцкото население за неприкосновеност на частната собственост и работата на Смесената комисия, според неговите постановления изселените се по причини на Балканските войни или на Първата световна война гърци, бивши жители на настоящата територия на българската държава, ако се завърнат, получават недвижимите си имоти, а ако не желаят да се възползват от тази опция, могат да ползват собствеността си чрез пълномощници (чл. 1). Гръцките бежанци получават имотите си в положението, в което се намират, с право на обезщетение при наличието на материални повреди (чл. 2). Правата им подлежат и на определени ограничения, държавата не е задължена да връща имоти на гърци, в които са настанени други бежанци, при този случай процедурата се ограничава със заплащане на определена сума чрез Смесената комисия, това важи и за имотите, придобити от трети лица посредством покупко-продажба. Постановлението на този член с предвидените ограничения от закона няма да се прилагат при взаимност от страна на Гърция спрямо българските бежанци от гръцка територия (чл. 3). Гръцките бежанци получават заедно с имотите си и приходите които държавата е придобила за времето, когато ги е владеела като безстопанствени (чл. 4), те имат право да получат и недвижимото си имущество (чл. 5) и могат да ликвидират имотите си чрез комисията или да ги продадат лично или чрез трети лица (чл. 6). Смесената комисия притежава функциите на единствения компетентен орган, който може да проверява дали лице, желаещо да се ползва от наредбите на конвенцията,

---

²³ Проблемът за прилагането на чл. 16 от Конвенцията в българо-румънските двустранни отношения не стои на дневен ред в българската външна политика.

²⁴ Англия и Франция предоставят възможност и на Румъния да се присъедини към конвенцията за изселване в посочения едногодишен срок. По различни причини управляващите среди в Букурещ отказват да се възползват от този вариант. Пак там, ф. 327 К, оп. 1, а.е. 572, л. 30-33

има качествата на грък по народност, вяра и език, в нейните правомощия е да проверява правата на собственост върху имоти, за които гръцки бежанци или изселници претендират (чл. 9). Ликвидираните от комисията имоти, принадлежащи на гърци които са напуснали пределите на България преди подписването на Конвенцията за изселване, се изплащат по цени, определени от самата комисия (чл. 10). Финансовото обезщетение се осъществява в брой или с облигации, съгласно споразумението, което ще се постигне от българското правителство и Смесената комисия (чл. 12). Административните и съдебните власти в България са длъжни да оказват съдействие на комисията и нейните органи (чл. 13), а лицата, които се възползват от всичките по-горе предвидени права, при емигрирането си се освобождават от плащането на износно и вносно мито върху движимото си имущество (чл. 14). Законът за приложение на конвенцията, сключена между България и Гърция, относително свободата за емиграция на малцинствата се прилага само и доколкото предвидените в него права и ползи са обезпечени за българите в Гърция (чл. 16).²⁵

Гръцката държава за разлика от българското правителство създава постоянни трудности и умишлено забавя приемането на закон за статута на собственост на малцинствата, впоследствие след многократни постъпки от страна на участниците в Смесената комисия гръцкото Национално събрание гласува този закон чак на 9 май 1922 г. Гръцките действия принуждават управляващите в София да предприемат превантивни мерки, чрез които се забранява установяването на каквито и да е било инородни бежанци в страната и във връзка с това на 20 ноември 1922 г. МВРИ нарежда на българските легации и консулства да не издават визи на бежанци гърци и арменци. Подобни нареждания до средата на 20-те години МВРИ издава многократно, без да осъществява пълен контрол при изпълнението им.²⁶

Основният проблем, с който се заема Смесената комисия, е да определи схемата на финансовото обезщетение за собствеността на изселниците, с тази цел в началото на 1922 г. в София пристига М. де Ровер, целта на посещението е да придобие приблизителни сведения относно

---

²⁵ Пак там, ф. 173 К, оп. 3, а.е. 2747, л. 25-26

²⁶ Пак там, ф. 327 К, оп. 1, а.е. 531, л. 24; ф. 176 К, оп. 5, а.е. 20, л. 1-8

сумата, на която възлизат имотите на българските бежанци от Егейска Македония, и да провери представените от гръцкото правителство списъци и оценки на собствеността на изселените се гърци от България. Визитата на Ровер е използвана и за стартирането на преговори между заинтересованите страни, които да регламентират системата на плащания. Въз основа на направената констатация по време на посещението, че нито една от двете държави няма възможността да пристъпи към пълното изплащане на дължимите суми по емигрантските имоти, е възприета идеята, че най-удачно е собствениците сами да продават имотите си на частни лица, при съблюдаване на принципите на доброволността. Това не отменя правото на тези, които изявят желание да ликвидират собствеността си чрез Смесената комисия и да се откупят от държавата, защото е предвидена опция да бъде изплатена 10% от стойността, а срещу остатъка от 90% собствениците да получат облигации, придружени от лихвени купони, които трябва да бъдат погасени в един обозрим срок. Финансовите преговори между комисията и двете заинтересовани държави протичат през цялата 1922 г., въпросът е разрешен през декември месец с.г., когато е приет план за плащанията, който се оформя в България и Гърция като 6% държавен заем, погасяем за срок от дванадесет години.²⁷

За времето от 1919 до 1922 г. по силата на конвенцията не се отбелязва усилено подаване на молби за емигриране, основните прошения на българските бежанци са свързани с исканията за завръщане в Егейска Македония и спазването на малцинствените им права, предвидени в договорите за мир. Това тяхно желание се припокрива с външно и вътрешнополитическите цели на България, следователно се подкрепя и от правителството на Ал. Стамболийски, ВМРО и бежанските организации в страната. Конвенцията основно се ползва от членовете на разделени семейства, които искат да се съберат с близките си, останалата част от българската общност в Гърция не проявяват желание за емиграция, това до голяма степен се дължи на инертния натиск за изселване от страна на гръцката администрация. Поради това до края на 1922 г. декларациите,

---

²⁷ История на външния държавен дълг... 55.

изпратени от българите до Смесената комисия, са на 1450 семейства с 6877 членове, докато в същото време значително по-активни в желанието си за изселване са гърците в България. Това тяхно желание е продиктувано основно от две причини, първата е обвързана със стремежа им да се установят на постоянно местожителство в страна, победителка от войната, а втората е чисто икономическа, за да избегнат поземлените реформи въведени от управляващото правителство на БЗНС.²⁸ Коренно различна е картината в Западна Тракия, още през есента на 1919 г., при окупацията ѝ от войските на Съглашението, оттам се изселват около 20 000 българи, а по време на Междусъюзническото управление областта е напусната от още 20 000 и на тяхно място се заселват над 23 000 гърци. Последвалата гръцка окупация на Тракия ускорява изселването на българите и предизвиква масовото им бягство в България, натискът на гръцкото правителство цели бърза етническа промяна в района, чрез мерки за неговото бързо колонизиране.²⁹

Следващата година настъпват събития, които радикално променят положението на българската общност в гръцката част на Македония и Западна Тракия, съответно и мястото на гръцката в България. Започналата през 1920 г. гръцко-турска война още през втората половина на 1922 г., се превръща в катастрофа за гръцките войски в Мала Азия. Победите на турската армия край Иньоню на 10 януари 1921 г., при Сакария август - септември 1921 г. и военната катастрофа на гърците в района на Афион-Карахисар и Тукая през август 1922 г. слагат край на войната. Гърция е принудена да се откаже от Източна Тракия и Смирненския санджак и свиканата в Лозана конференция 1922-1923 г. пристъпва към изработването на мирния договор между Великите сили победителки във войната, и Турция. Международният форум завършва с подписания на 24 юли 1923 г. Лозански договор, придружен с протокол, по силата на който Гърция се задължава да гарантира защита правата на малцинствата според договора от

---

²⁸ Димитров, Г. В. Малцинствено-бежанския въпрос в българо-гръцките отношения (1919-1939). Благоевград, 1982, 240-241.

²⁹ Стоянова, В. Българите в Гърция и Турция. – В: История на България, Т. 9. История на България 1918-1944 г., С., 2012, 467-473.

Севър, права, с които би трябвало да се ползва и българското население.³⁰ Атина се задължава, че всеки член на ОН може да отбелязва всяко едно нарушение свързано с изпълнение на клаузите за малцинствата, а на Съвета на международната организация се предоставя привилегията да издава нареждания, които впоследствие да бъдат окончателни по въпроса. Гърция признава, без каквито и да е формалности, като гръцки поданици лицата от българска или турска народност родени в отстъпените ѝ земи чрез чл. 3 от договора в Лозана. Протоколът дава право на националните, верските и езиковите общности да имат свои културно-просветни, религиозни и обществени организации и регламентира въвеждането на обучение в училищата на съответния малцинствен език /чл. 16 и 26/.³¹ Текстовете, включени в него, преповтарят малцинствените задължения на Атина, разпоредени в Севърския договор, които според гръцката общественост съдържат много тежки постановления за държавата.³² Едновременно с протокола за малцинствата е подписана и декларация за амнистия в Гърция и Турция, по силата на чл. 3 от нея гръцкото и турското правителство прилагат пълна и всеобхватна амнистия за всички „злодеяния“ и „престъпления“ извършени от 1 август 1914 г. до 22 ноември 1922 г. във връзка с политическите събития през упоменатия период.³³ Амнистията в своите времеви граници обхваща не малак брой бежанци българи, избягали в България от Егейска Македония, Западна и Източна Тракия, този акт предоставя възможност на българската дипломация впоследствие да настоява за завръщане на изселниците по домовете им.

Международните ангажименти, поети от Гърция, не възпрепятстват процесите по затварянето на българските училища и църкви, обслужващи българите-християни до войните от 1912-1918 г. Всъщност съдбата на бежанците и българската общност с нейните образователни и религиозни институции на гръцка територия е предрешена със сключването на спогодбата, неразделна част от Лозанския договор, за принудителна размяна

---

³⁰ Алтънов, И. България и тракийския въпрос пред конференцията в Лозана. С., кн. 1, 1926, 90

³¹ ЦДА, ф. 176, оп. 5, а.е. 42, л. 72

³² Слово, бр. 710 от 8 октомври 1924 г.

³³ ЦДА, ф. 322 К, оп. 1, а.е. 437, л. 1

на население между Гърция и Турция, подписана на 23 юли 1923 г.

Договорът от Лозана и оттеглянето на гръцките войски от турска територия са последвани от огромна бежанска вълна, близо милион и половина гърци напускат завинаги Мала Азия, а от Източна Тракия побягват настанените в областта бежанци и местни гърци около 200 000 души.³⁴ Тази бежанска маса е настанена на цялата територия на гръцката държава, но най-многобройната част от нея е разположена в Егейска Македония и Западна Тракия и местното българско население е подложено на систематичен натиск от гръцката администрация и новодошлите гърци с намерението да го принудят насилствено да се изсели за България.³⁵ През зимата на 1922 и пролетта на 1923 около 10 000 българи са интернирани по островите, където те са поставени в изключително тежки условия за живот и няколко месеца след завръщането си от наказателната мярка те намират спасение в България, след като имотите им на гръцка територия са секвестирани и раздадени на гръцките бежанци.³⁶ За времето от 1919 до 1924 г. от Западна Тракия са изселени принудително около 70 хиляди българи, а на тяхно място са настанени около 100 000 бежанци от Мала Азия, Черноморското крайбрежие, Кавказ, България и островите Имброс и Тенедос.³⁷ В Егейска Македония за периода 1923 - 1928 г. са настанени 538 595 гръцки бежанци главно от Мала Азия, които заедно с пристигналите преди това емигранти вече надхвърлят 638 253 души и съставляват повече от 52% от общия брой на установилите се в страната бежанци. Разбираемо това води до рязка промяна на етническата картина в двете области и криза по малцинствения въпрос в българо-гръцките отношения.³⁸

Вследствие на гръцкия административен натиск, упражняван върху българското население, нараства и количеството на подадените декларации за емигриране, отправени за разглеждане до Смесената комисия и до края на 1924 г. около 50 000 българи обявяват намерението си да ликвидират

---

³⁴ Алтънов, И. Източният въпрос и нова Турция с особен оглед към интересите на България. С., 1926, 209.

³⁵ ЦДА, ф. 321 К, оп. 1, а.е. 2812, л. 1-4.

³⁶ Пак там, а.е. 2816, л. 8-10.

³⁷ Даскалов, Г. Демографските процеси в Източна Македония и Западна Тракия (април-декември 1841 г.). – В: ВИС, 6, 1991, 10.

³⁸ Стоянова, В. Цит. съч., 467-473

имотите си и да напуснат Гърция. Приблизително 30 000 души от тях така или иначе вече се намират в България и очакват да получат обезщетение за собствеността си.³⁹ Противоположно на желанието за емиграция на българите, след загубата на Гърция във войната и с прииждането на бежанци от Мала Азия, рязко намаляват подаваните декларации за изселване от гърци, живеещи в България. Това се потвърждава от данните, с които разполага Смесената комисия, според тях от края на 1922 г. до средата на 1923 г. от гърците са подадени едва 197 декларации. Причината за това е, че за разлика от правителствата в Атина, които налагат насилственото изселване като прием за радикално решение на малцинствения проблем с българите. Българското правителство гарантира малцинствените права на гърците и не оказва миграционен натиск върху тях, като се стреми чрез тази своя политика на принципа на едностранна взаимност да гарантира правата на българската общност на гръцка територия, за да запази нейното присъствие там.⁴⁰

Насилственият натиск, оказван от страна на гръцките власти върху българите, е добре известен на световната организация и дипломатическите представители на Великите сили победителки във войната. Българският представител при ОН още на 1 март 1923 г. подава нота за принудителните изселвания и незачитането на конвенцията,⁴¹ след разискване световната организация назначава своя анкетна комисия в състав Корф и Де Ровер делегати и в Смесената българо-гръцка комисия. След проучването което правят двамата представители на Великите сили, те изготвят доклад, който потвърждава данните в подадената нота от българската дипломация до ОН.⁴² Репресиите, свързани с насилственото изселване на българите, стават достояние и на френското Министерство на външните работи, вследствие на

---

³⁹ Бежанския въпрос в България. С., 1925, 19-22

⁴⁰ ЦДА, ф. 321 К, оп. 1, а.е. 2816, л. 52-62, 97-101; История на външния държавен дълг ... 56; Нягулов, Б. Цит. съч. 573-583.

⁴¹ Допълнително към дипломатическите постъпки на българските правителства от различни вътрешни и външни хуманитарни и бежански организации през междувоенния период до световната организация в Женева са изпратените и приети за приемливи 9 петиции относно положението на българското малцинство в Гърция. През разглеждания период няма приети петиции от ОН визиращи положението на гръцкото малцинство в България. Нягулов, Б. Българските малцинствени проблеми пред Обществото на народите. Под печат в История на България Т. 9

⁴² Разбойников, С. А. Обезбългаряването на Западна... 31-39.

докладите на френския пълномощен министър Дьо Марсили в Атина и на заместник генералния консул на Франция в Солун. На базата на сведенията, изложени в докладите, френското правителство е принудено да поиска чрез официална нота от Гърция да спазва задълженията за защита правата на малцинствата, произтичащи от договорите за мир, но от френската инициатива не произтича нищо и тя остава в сферата на добрите, но неефективни постъпки.⁴³

Дошлото на власт на 9 юни 1923 г. правителство, оглавявано от Ал. Цанков, наследява дипломатическите инициативи на земеделците относно малцинствено-бежанския въпрос в българо-гръцките отношения. Новото правителство продължава да известява постоянно Съвета на ОН за неспазването на малцинствените права на българите в Гърция и за критичното положение,⁴⁴ в което се намират пристигащите в България бежанци. Във връзка с прилагането на договорите за защита правата на малцинствата директорът на секцията към световната организация Ерик Колбан посещава Белград, Атина и София, по време на своите визити той заявява, че една училищна и църковна независимост са минимумът за изгасване на пожара на Балканите. Според Колбан в региона за разлика от Гърция и Сърбия, България е страната, която лоялно и искрено изпълнява клаузите в договора за малцинствата.⁴⁵ Направената констатация има морална стойност за българската държава, но не и практическа, защото Съветът на ОН обръща внимание главно върху развитието на гръцкия бежански въпрос. Относно българските изселници Обществото на народите смята, че сложността на проблема е достигнала до фазата на окончателното си решение. Това е една от индикациите, че в международен план България не се ползва с подкрепа по един от ключовите си външнополитически въпроси, а именно да се позволи на бежанците да се завърнат по родните им места.⁴⁶

---

⁴³ Трайков, В. Съдбата на тракийските българи. Бежанските организации... 75.

⁴⁴ Бежанския въпрос в България. С., 1925, 20-21.

⁴⁵ По късно подобна констатация е направена и от приемника на Колбан, Пабло де Аскарате. ЦДА, ф. 176 К, оп. 5, а.е. 12, л. 12-42; Нягулов, Б. Българските малцинствени проблеми пред Обществото на народите. – В: История на България, Т. 9. История на България 1918-1944 г., С., 2012, 600-602.

⁴⁶ Демократически сговор, бр. 298 от 5 октомври 1924 г.

През лятото на 1924 г. с приближаване ратификацията на Лозанския договор в Ке де Орсе заедно с влизането в сила на договора валидни стават и задълженията за защита правата на малцинствата и декларацията за амнистия на населението от Егейска Македония и двете Тракии. Българското правителство предприема нужните дипломатически действия, за да реализира въз основа на тези два международни акта своята външнополитическа цел, обвързана с желанието на по голяма част от бежанците да се завърнат по родните си места, за това от Министерството на вътрешните работи и народното здраве (МВРЗ) уведомяват бежанските семейства да бъдат в готовност за отпътуване към домовете си от момента, в който придружаващите актове на Лозанския договор влезнат в сила.⁴⁷

Управляващите в София са резервирани относно прилагането на декларацията за амнистия, съмненията се потвърждават от направените до този момент опити да се осигури безпрепятствено завръщане на бежанците в Западна Тракия и демагогските уверения от страна на гръцкото Министерство на външните работи, че за това не съществуват никакви пречки, но негласната политика на Гърция за асимилация или прочистване на новите земи от „досадни чужди елементи”, вече са доказали, че едва ли може тези уверения да се поставят в графата на изпълнимите. Българската дипломация извършва опит да използва случая с влизането в сила на наложеното на Гърция и Турция задължение да обявят амнистия, за да изиска визиране на паспортите за завръщане на бежанците в двете географски области – Западна и Източна Тракия. Поради това че декларацията е международен акт, МВРИ инструктира изселниците да подават писмени декларации в съответните държави, целта, която преследва министерството, е при евентуален отказ то да може да отнесе подадените декларации до съответните международни институции, които да задължат Атина и Анкара да следват своите задължения по договора. Международната политическа изолация, в която е попаднала България, реално обезсилва всеки един дипломатически опит, който изиска от съседните балкански държави да се придържат към договорите за

---

⁴⁷ ЦДА, ф. 322 К, оп. 1, а.е. 437, л. 2.

малцинствата. Безизходицата се потвърждава и от вътрешноинституционалната кореспонденция, според която единствената възможна мярка, която може да се приложи при отказ от страна на Гърция да издаде позволителни за завръщане на бежанците, е да не се изпълнят временно задълженията на София спрямо Атина във финансово отношение, но и този подход е неприложим поради факта, че България стриктно се придържа към изпълнението на договорните си задължения.

Българската легация в Атина уведомява гръцкото външно министерство, че е получила инструкции да вдигне всякакви ограничения относно пътуването и пребиваването на гърци в България, ако и гръцкото правителство направи същото по отношение на българите, пътуващи и пребиваващи в Гърция. В отговор с вербална нота № 5864 гръцкото външно министерство уведомява, че възприема принципа на взаимност по въпроса.⁴⁸ Царската легация възлага надежди, че след като е премахнат срокът за пребиваването на българите на гръцка територия, по-голямата част от избягалите в България македонски и тракийски българи ще могат да се завърнат по родните си места и да останат необезпокоявани от местните власти. Реализирането на този дипломатически ход налага на МВРЗ да предупреди надлежните български административни власти да не бъдат прекалено взискателни спрямо гръцките поданици, пътуващи и пребиваващи в пределите на Царството, за да не се създават поводи за репресии по отношение на българите в Гърция. Действителността е съвсем различна от вижданията на министерството, завръщането на изселниците не може да се осъществи, защото, от една страна, гръцкият държавно-репресивен апарат действа в пълна сила и всичките имоти освободени от българи са раздадени на гръцки бежанци от Мала Азия, а от друга декларацията за амнистия не се изпълнява не само от Гърция, но и от Турция.

Европейското внимание е привлечено от насилията на които е подложено българското население в Егейска Македония и Западна Тракия. На 27 юли 1924 г. гръцка войскова част, без каквато и да е била причина,

---

⁴⁸ Пак там, л. 3-4.

разстрелва 17 българи от село Търлис, този и други подобни кървави инциденти с българи⁴⁹ принуждава Съвета на ОН да настоява гръцкото правителство да приложи договора за малцинствата. Лично Ерик Дърмонд, генерален секретар на организацията, оказва натиск над гръцките политици да пристъпят към практически действия по въпроса за българското малцинство в Гърция. Впоследствие по българска инициатива и с посредничеството на ОН на 29 септември 1924 г. е подписан от българския и гръцкия външен министър - Христо Калфов и Никола Политис, и с одобрението на главния секретар на ОН Протокол за взаимна защита на малцинствата. Всъщност в Женева са подписани два отделни протокола за покровителство на гръцките малцинства в България и за българските малцинства в Гърция, по-известни под наименованието Женевски протокол.⁵⁰ Българското и гръцкото правителство в желанието си да обезпечат справедливо отношение на лицата от гръцкото малцинство в България, респективно българското в Гърция, по собствено желание се задължават според клаузите на Ньойския и респективно на Севърския и Лозанския договор да обезпечат правата на двете малцинствени общности. А. Корф и М. де Ровер, членове на Смесената българо-гръцка комисия за доброволно изселване, определени от ОН, ще бъдат натоварени да улесняват правителствата в Атина и София в усилията им за приложение на по-горе споменатото разпореждане, в качеството си на специални представители на световната организация, докато трае мандатът им в комисията (чл. 1). Двамата делегати ще действат като съвещателен орган по въпросите относно българското малцинство в Гърция и гръцкото в България, те ще имат право да налагат мнения на двете правителства за бързото прилагане на разпоредбите на договорите за малцинствата. За тази цел двамата международни представители ще установяват чрез анкета нуждите на лицата от съответното малцинство, главно в областта на образованието и вероизповеданието,⁵¹ и ще представят колективно на съответното правителство доклади за мерките, които трябва да се вземат за изпълнение

---

⁴⁹ Пак там, ф. 176 К, оп. 5, а.е. 40, л. 12.

⁵⁰ Пак там, ф. 173 К оп. 3, а.е. 3843, л. 2-26.

⁵¹ Пак там, ф. 176 К, оп. 5, а.е. 47, л. 3, 53-56.

на задълженията. Дватама представители на България и Гърция в Смесената комисия са длъжни да улесняват задачата им с всички средства, с които разполагат, а за това те ще получат нужните наставления и пълномощия от правителствата си (чл. 2).⁵² Съответно протоколите Корф и Де Ровер ще имат право да получават лични и колективни молби на лица от двете малцинствени общности, които считат за накърнени правата си, гарантирани им от двата договора, тези молби се отнасят съгласно правата на малцинствата и не трябва да бъдат насочени против суверенитета на държавите. Опирайки се на проучените молби, двамата вишестоящи делегати ще отправят колективни мнения за начина, по който проблемите ще могат да се уреждат. Съгласно постановленията от Ньой сюр Сен и Севър (Лозана) и според съдебната и административната уредба, съществуваща в България и Гърция, мненията ще се съобщават на българския и гръцкия представител в комисията. Последните са задължени да разрешават на място възникналите въпроси, за тази цел те ще имат нужното пълномощие от съответното правителство, но ако тези въпроси са неразрешими на ниво делегати в комисията, управляващите в Атина и София ще уведомяват директно Корф и Де Ровер за взетите решения на правителствено ниво. Тази процедура не изменя наложената международна и установена от Съвета на ОН система относно молбите на малцинствата (чл. 4). Постановленията на двата протокола влизат в сила с подписването им (чл. 5),⁵³ те представляват две еднотипни декларации, адресирани до Съвета на световната организация.

Женевският протокол е ратифициран почти веднага от Народното събрание на българската държава, действие, което потвърждава нагласата на правителството в София да приеме посредничеството на ОН по проблемите на гръцкото малцинство в България. Гръцкият парламент бави ратификацията и впоследствие го отхвърля като нарушаващ суверенитета на Гърция.⁵⁴ Постановленията на протоколите всъщност ясно разкриват, че те по никакъв начин не нарушават суверенитета в териториален и

---

⁵² Пак там, ф. 284 К, оп. 3, а.е. 10, л. 7; ф. 173 К, оп. 3, а.е. 3843, л. 9

⁵³ Пак там, а.е. 10, л. 8; а.е. 3843, л. 10

⁵⁴ Нягулов, Б. Власите и гърците. – В: История на България, Т. 9. История на България 1918-1944 г., С., 2012, 579-583.

вътрешнозаконодателен план нито на България, нито на Гърция. Въпреки че споразумението от Женева не се изпълнява от гръцка страна, то представлява морален успех за българската дипломация по две причини. Първата е, че за трети път в официален международен документ Гърция признава наличието на българско малцинство на нейна територия. Втората е, че правителството в Атина наред със задълженията по Лозанския договор, поема и конкретен ангажимент към ОН за защита правата на българската общност. Но реалността тук е друга, ключово в случая се оказва, че за разлика от българската държава, която се придържа стриктно към спазване на задълженията си по мирните договори, гръцката се отнася към тях според геополитическите си и стратегическите цели за пълното етническо усвояване на Егейска Македония и Западна Тракия. За да стане ясно защо гръцкото народно събрание отказва да ратифицира споразумението от Женева въпреки настойчивостта на Световната организация, трябва да се анализират причините, които подтикват гръцкото правителство да пристъпи към подписването и впоследствие към механизмите за отхвърляне на спогодбата Калфов - Политис.

Кабинетът в Атина по редица съображения подписва акт, който има характер на задължение, поето пред ОН. Първоначално, чрез подписването на протокола от Женева, Гърция успява да отклони международното внимание от провежданата вътрешна политика спрямо българите в Егейска Македония и Западна Тракия, породено от събитията в село Търлис, и да го насочи към вътрешноикономическите си проблеми. През август 1924 г. за тяхното решение управляващите в Атина отправят иск до ОН за повишаване на бежанския заем от 6 на 10 милиона лири стерлинги.⁵⁵ Протоколът предоставя възможност на Гърция още преди да бъде ратифициран от парламента и приложен от гръцкото правителство в действителност - държавата да разгласи в международен план своята толерантност спрямо инородното население на нейна територия и да афишира своята готовност да гарантира и обезпечи напълно правата на българското малцинство в страната. Гръмкото афиширане на гръцката „толерантност“ е допълнителен

---

⁵⁵ ЦДА, ф. 176 К, оп. 5, а.е. 42, л. 81

повод, който да се изтъкне пред ОН за увеличаване на гръцкия бежански заем. Освен това в полезрението на гръцките управляващи Женевското споразумение се явява прецедент, който за в бъдеще ще е прототип на последващи идентични договорености, те ще осъществяват гарантиране на правата и обезпечаване на сигурността за включените в южните предели на Албания (Северен Епир) гръцки общности и по-важното в случая е да се издейства гаранция относно правата на гърците в Цариград.

Според гръцката дипломация съществуването на спогодбата Калфов-Политис ще подтикне България да направи опит чрез ОН да реализира подобна гаранция за правата на българите във Вардарска Македония. Стартиране на преговори в тази насока от българска страна би означавало да се обтегнат още повече отношенията между Белград и София, а това би отслабило претенциите и мотивите на СХСК за териториално разширение на юг към Солун.⁵⁶ Тази част от гръцкия план не се осъществява, защото управляващите в Белград нямат намерение да признаят съществуването на българско малцинство във Вардарска Македония, според официалното сръбско становище в областта живеят южни сърби.

Първите индикации за това, че Гърция няма да спази спогодбата Калфов-Политис се появяват след речта на българския министър председател Ал. Цанков пред Конгреса на Демократическия сговор в София. В която се споменава, че в Женева официално е признато в международен план съществуването на българско малцинство в географската област Македония. По повод на изказването гръцките политически и обществени среди определят спогодбата за несправедлива и неоправдана отстъпка от страна на гръцкия кабинет. Направеният компромис според тях придава български характер на население, несъмнено „славяногласни”, но със съзнание българско, което за Гърция означава намеса на България във вътрешните ѝ дела. В същата реч българският премиер споменава и още нещо, че българското правителство не вярва от договореностите за малцинствата спрямо българите в съседните балкански държави да се приложи нещо в действителност. Последвалите събития по развитието на

---

⁵⁶ Пак там, л. 31-33

проблема потвърждават становището на Ал. Цанков.⁵⁷

Относно постановленията, значението, ползите и съдбата на Женевския протокол ключова роля изиграва намесата на СХСК с анулирането на съюзния договор с Гърция от 19 май 1913 г. Един от основните мотиви на Белград за неговата отмяна е подписването на протокола, без да има предварителна консултация между двете държави по въпроса. Гръцкият пълномощен министър в Белград реагира незабавно и омаловажава до крайност подписаното споразумение и подчертава изрично, че Гърция е поела ангажимент пред ОН, а не спрямо България.⁵⁸ Гръцкият официозен печат след едностранното прекратяване на съюзния договор, по зададени предварителни инструкции афишира гръмко, че гръцкото правителство никога не е мислило да етикетира „славяногласните” жители на Македония като българи, но в тази насока Гърция ще признае на това население правата, уговорени в чл. 8 и 9 от договора за малцинствата, ако то иска да се самоопредели за българско. Правителството в Атина също така би признало официално и ако това население пожелае да се идентифицира като сърби, при изричната уговорка, че езикът престане да бъде критерии за национална принадлежност, по този начин гръцкото правителство сондира в двустранен и впоследствие в международен план как би се приел терминът формиращ нова общностна принадлежност - „славяногласни”. Това се потвърждава и от запитване, отправено до българското правителство, чрез царската легация в Рим от страна на Ерик Колбан и Ерик Дърмонд, главен секретар на ОН, да бъде направена отстъпка на Сърбия и да се възприеме официално съществуването на македонски език, за да се улесни прилагането на Женевския протокол. Българската легация в италианската столица отхвърля категорично иска и отговаря, че това е абсурдно.⁵⁹ Всъщност чрез различен подход сръбската и гръцката държава търсят международно признание и подкрепа в опитите си да насадят ново национално самосъзнание на българите от географските области под тяхно управление, като етап от тяхното бъдещо гърцизиране и сърбизиране (македонизиране).

---

⁵⁷ Демократически сговор, бр. 299 от 6 октомври 1924 г.

⁵⁸ ЦДА, ф. 176 К, оп. 5, а.е. 2, л. 115

⁵⁹ Пак там, а.е. 42, л. 3

Правителството в Атина отхвърля езика като критерии за национална принадлежност, а кабинетът в Белград се опитва да създаден нов изкуствен език, за да формира нова такава.

Денонсирането на съюзния договор със СХСК поставя темата за разискването и разглеждането съдбата на протокола за българските малцинства в гръцкия парламент. Най-отявлени противници на спогодбата се оказват депутатите от Македония и Тракия,⁶⁰ според тях на 29 септември са поети ангажименти от вреден характер за гръцките национални интереси. Дебатите по проблема осветляват мнението на парламентарно представените партии, че тези задължения създават трудности в двустранните отношения със Сърбия и възпрепятстват настаняването на гръцките бежанци от Мала Азия, но настроенията на гръцките депутати за отхвърляне на Женевския протокол не се подкрепят открито от правителството. Това се потвърждава от действията на гръцкия министър председател Андреас Михалакопулос, който стопира набиращите скорост разисквания с мотива, че към момента те са вредни за интересите на Гърция.

На 12 декември 1924 г. от страна на Рендис, Пазис и Пифис, народни избраници от Македония, е отправена интерпелация относно решенията на Смесената комисия, която позволява на българското население да оттегли подадените след май 1924 г. декларации за изселване.⁶¹ Протестът против мярката на комисията е подкрепен от целия парламент с мотива, че Гърция трябва да продължи да следва политиката за пълно обезбългаряване на новите провинции, за да настани собствените си бежанци. По повод на това председателят на Републиканската партия и бивш министър-председател Александрос Папанастасиу изтъква, че спогодбата Калфов-Политис се отклонява от принципа за защита правата на малцинствата заради масовото оттегляне на молби за изселване от страна на българите и трябва да бъде анулирана незабавно. В рамките на последвалите дебати причините, представени в гръцкия парламент за денонсиране на споразумението, направено на 29 септември, са несериозни, неподкрепени с доказателствен материал и направо абсурдни. В усилие да успокои страстите в събранието

---

⁶⁰ Пак там, ф. 322 К, оп. 1, а.е. 437, л. 8-19.

⁶¹ Пак там, ф. 176 К, оп. 5, а.е. 42, л. 33-35.

министърът на външните работи Русос изтъква официалната позиция на правителството по въпроса, че тя е обвързана с настаняването на гръцките бежанци в имотите на българите и задължителното изселване на последните. Само няколко дни по-късно А. Михалакопулос изказва и впоследствие налага в общественополитическия живот тезата, че във всеки един момент спогодбата от Женева може да бъде обявена за недействителна, ако тя е негативна за гръцката държава, но това може да се извърши по-късно без външнополитически сътресения за Гърция. Развитието на въпроса за прилагането на протокола Калфов – Политис през последвалите месеци от неговото подписване показва, че сред политическите среди в Гърция съществува явно желание за отмяната му. Правителството в Атина твърдо подкрепя тази позиция, но е значително по-умерено в своите изказвания, съобразявайки се с геополитическите и стратегическите интереси на държавата. Гръцкото официално становище се потвърждава от неспиращото насилствено изселване на българи от Македония и Тракия и многобройните изказвания на министър-председателя Михалакопулос, че „Женевският протокол наистина е влязъл в сила, но едно е влизане в сила, друго е прилагане”.⁶²

Двуличното отношение и заетата изчаквателна позиция на властимащите в Гърция по приложението на протокола се обяснява с няколко основни външнополитически цели и дипломатическите ходове за тяхното решаване. Гръцкото правителство е готово да се откаже от Женевския протокол по всяко едно време въпреки ползите, които впоследствие могат да се извлекат за гърците в Северен Епир и Цариград. Ключово влияние в случая оказва турската вътрешна политика по гръцкия малцинствен въпрос, която парира опитите за гарантиране правата на гръцкото население в Цариград. Независимо от това, че гръцката общност в града не подлежи на размяна съгласно гръцко-турската конвенция за размяна на население, в края на 1924 г. турското правителство изгонва няколко хиляди цариградски гърци, в това число и патриарх Константин VI.⁶³ Действията на Анкара обезсмислят постъпките на гръцкото

---

⁶² Пак там, ф. 322 К, оп. 1, а.е. 437, л. 71-74.

⁶³ Манчев, К. Националният въпрос на Балканите. С., 1999. 222.

правителство за покровителстване на гръцката колония в Цариград и свеждат до минимум ползите в тази насока от ратификацията на Женевската спогодба. Отчитайки новата външнополитическа ситуация по малцинствения въпрос на Балканите, управляващите в Атина не възнамеряват да отлагат прогонването на българското население, а що се отнася до спогодбата ще се изчака или инспирира мотив от страна на България, въз основа на който ще се извърши денонсирането. Според гръцкото правителство експулсирането ще сложи край на всички опити от страна на София дори с посредничеството на ОН да гарантира малцинствените права на българите в Егейска Македония и Западна Тракия,⁶⁴ или с други думи казано, сред българите в двете географски области ще бъде ликвидирана идеята за запазване на собствеността и оставане по родните места.

От друга страна, Гърция очаква възобновяване на преговорите със СХСК относно подписването на нов договор за съюзни отношения и при началото на дипломатическите разговори, съществуването на протокола се явява средство за натиск от страна на гръцката дипломация за наличието на по-изгодни клаузи в бъдещия двустранен акт. Гърция, докато не бъде възобновен договорът, не ще се лиши от стратегическата възможност да изтъкне пред Белград колко е важна цената на споразумението за българските малцинства в Македония, а нейното денонсиране, обслужващо гръцките интереси, ще се осъществи малко преди или след подписването на съюзния договор. Договорът ще предостави и необходимия мотив в международен план - запазването на мира на Балканите се осъществява чрез съюз между Гърция и СХСК, но неговата цена е отмяна на Женевския протокол. Паралелно с този дипломатически подход гръцкото правителство обмисля и вариант предвид безсилието на българската дипломация, Атина чрез спогодбата от Женева да принуди Белград да подпише протокол за защита на сръбските малцинства в Егейска Македония, който да предизвика сръбско-български антагонизъм относно националната принадлежност на „славяногласната” общност в областта и да отклони вниманието на България

---

⁶⁴ ЦДА, ф. 176 К, оп. 5, а.е. 211, л. 49.

от насилствения изселнически процес, осъществяващ се в Западна Тракия.

Крайната цел, която преследва гръцкото правителство, не е обвързана с това дали спогодбата за българските малцинства ще бъде или няма да бъде ратифицирана, а със стремежа да се създаде гръцки анклав около Солун, който да го защита от териториалните аспирации на СХСК.⁶⁵ Поради това гръцкото правителство взема необходимите мерки всички останали в пределите на Гърция българи да се изселят, т.е. да се ликвидира присъствието на „славяногласните” и на тяхно място да се настанят гърците от Мала Азия. Завършването на този процес ще пресече и всички сръбски претенции да се постави българската общност в Гръцка Македония под протекцията на СХСК, чрез това се прекратяват и опитите на управляващите в Белград да се месят като привилегирован съюзник във вътрешните работи на Гърция. Независимо от вариантите на подход, които се прилагат, демографската картина в двете географски области следствие на обезбългаряването прави безпредметни за българската държава клаузите на Договорите за малцинствата и спогодбата Калфов-Политис, както и претенциите на Сърбия. Защото те са от значение само в случаите, когато в Егейска Македония и Западна Тракия има все още българи. Реално единствената договореност, визираща положението на българското малцинство, която се прилага от страна на Гърция, е Конвенцията за размяна на население. Това се потвърждава през последвалите години, когато Гърция и СХСК организират дипломатически сондажи за подновяване на договореностите помежду им, но поради несъвместимост на геополитическите позиции и интереси на двете държави, дипломатическите контакти за нов договор са твърде ограничени и не водят до положителен резултат. Подновени са отново през 1926 г., когато се достига и до конкретно споразумение, но впоследствие то е отхвърлено от гръцкия парламент през 1927 г. Причината за отхвърлянето е, че към края на двайсетте години Гърция вече е постигнала етническото усвояване на новопридобитите територии, по този начин Атина вече е блокирала етническите мотиви, съответно и базовата основа за териториални

---

⁶⁵ ЦДА, ф. 176 К, оп. 5, а.е. 211, л. 50-51.

аспирации на България и желанието на СХСК да излезе на Егея през Солун. Доказателство за успеха на гръцката политика са водените през 1928 г. преговори между българската и гръцката държава, засягащи пренасочването на икономическия трафик през Солунското пристанище. На срещата гръцкият министър-председател Венизелос заявява, че „териториални промени са немислими поради изменения етнически облик на новоосвободените земи с настаняването в тях на огромни маси гръцки бежанци от Мала Азия и изселването на по-голяма част от българите”. Според официалната позиция на управляващите в Атина към 1928 г. гръцките държавни граници отговарят напълно на етническите, а ревизионистични претенции от страна на България не се припокриват с моментната реалност.⁶⁶

Относно покровителството на гръцкото малцинство в България правителството в София заема изчакваща позиция по двустранното развитие на въпроса и поставя положението на гръцката общност в зависимост от гаранциите за правата на българското малцинство в Гърция.

Управляващите в София, за да не се навреди на международния престиж на страната, предприемат и ограничителни мерки срещу организираните групи от българи бежанци, действащи за изгонването на гърците от България.⁶⁷ МВРИ и МВРЗ се справят с възложената задача и в резултат на това в края на 1924 г. до Смесената българо-гръцка комисия са подали молби за изселване 25 000 гърци, а около 13 000 хиляди гръцки селяни твърдо отказват да напуснат България.⁶⁸ Българското правителство отправя предложение българското малцинство в Гърция да се ползва с правата си според вътрешното гръцко законодателство. Властимащите в България лансират идеята, ако се отворят българските училища и черкви, те да се съобразяват със законите и тяхната издръжка да се поеме от заинтересованото население и помощите отпускани от гръцката държава. Замисълът е да се приложи системата, действаща в Полша, според която държавата ще отпуска помощи в случаите, когато училищата на

---

⁶⁶ ЦДА, ф. 176 К, оп. 5, а.е. 716, л. 3 и 29; Караганев, Р. Цит. съч. 191-192.

⁶⁷ Демократически сговор, бр. 300 от 8 октомври 1924 г.; бр. 329 от 13 октомври 1924 г.; бр. 316 от 27 октомври 1924 г.

⁶⁸ ЦДА, ф. 176 К, оп. 5, а.е. 211, л. 59, 73-74.

малцинствата се посещават най-малко от 40 ученици, а учителите и свещениците задължително ще трябва да бъдат само гръцки граждани.⁶⁹ Основавайки се на принципа на реципрочност, българските власти са готови да гарантират тези права и за гръцкото малцинство в България.

В същото време индикациите от страна на Гърция, че няма да ратифицира протокола, стават все по-отчетливи, това се потвърждава от изказване на Ерик Колбан, направено пред българските дипломатически представители в Рим, че протоколът ще се приложи с известно закъснение. Според българската легация директорът на Секцията за малцинствата е колеблив и не е убеден в думите си.⁷⁰ Променя се и становището на двамата представители на Смесената българо-гръцка комисия. В интервю пред гръцкия политически официоз „Етники Фони”, Корф и Де Ровер излагат задачите, по които ще продължи да работи комисията за изселването на гърците и „славяните”, представителите на Обществото на народите използват официалното гръцко название „славяни”, а не като до този момент българи. В изложението се акцентира единствено върху дейността по изселването, без да се засяга ратифицирането на Женевския протокол.⁷¹ Статията показва и тенденцията в ОН да се възприемат налаганите от гръцките власти термини за българското население „българогласни”, „славяногласни” или „славянофони”. Промяната в международен план обезсмисля българското предложение, а това автоматично изключва каквато и да е възможност за откриване на български църкви и училища на гръцка територия.

В края на 1924 г. Гърция пристъпва към поетапното отхвърляне на спогодбата Калфов-Политис. На 25 декември гръцкото Министерство на вътрешните работи изпраща заповед до всички държавни власти, която ги задължава да зачитат правата на малцинствата. Според официалното становище на министерството заповедта е продиктувана от прекаления „фанатизъм”, с който подхожда гръцката администрация при случаите в

---

⁶⁹ Демократически сговор, бр. 335 от 20 ноември 1924 г.

⁷⁰ ЦДА, ф. 173 К, оп. 3, а.е. 4162, л. 32

⁷¹ Демократически сговор, бр. 344 от 2 декември 1924 г.

Какавия,⁷² Крония и Вронту (Гърлис), макар и извършен с добри намерения.⁷³ Неофициалната цел, която се преследва, е да се представи пред Великите сили победителки във войната, и ОН вътрешнополитически акт, който гарантира правата на малцинствата в унисон с договорите за мир. Текстът на заповедта осъжда крайните мерки, които се вземат спрямо „славофонското” малцинство, което представлява инороден елемент в новите земи. Поради това отношението към „българогласните” трябва да се промени, за да се пристъпи към тяхното постепенно претопяване, както става с гърците в съседните държави на Гърция. В случая гръцкото правителство чрез заповедта признава, че България спазва малцинствените права на гръцката общност на нейна територия, от текста става ясно, че вследствие на това една част от тази общност се е денационализирила, ето защо гръцките власти трябва да се отнасят към определени малцинства по-внимателно, за да насадят в тях чувства на доверие и да се пристъпи към тяхната гърцизация, продължава заповедта.⁷⁴ Вътрешнополитическата позиция на гръцкото министерство е подкрепена от наложената демографска картина в Егейска Македония и Западна Тракия. В двете области според гръцките правителствени източници гъстотата на гръцкото население към края на 1924 г. определя инородните малцинства, като „съвършено безопасни”.⁷⁵ Веднага след изтичането на информация за наредбата в гръцките вестници се публикуват поредица от статии с обвинения срещу България за терор над гръцкото население и апели за отхвърляне на Женевския протокол.

Гърция отправя и петиция до Секцията за малцинствата към ОН с обвинение, че българските власти забраняват на гърците да използват своя майчин език на обществени места.⁷⁶ Българското правителство отхвърля обвиненията и от София заявяват пред световната организация, че са

---

⁷² Трима италиански дипломати са убити в Гърция. Италия изисква 50 мил. лири за отплата на дипломатическото убийство в срок от 5 дена, Гърция отказва и италианската армия окупира остров Корфу. Събитията стават известни по названието Гръцко-Италиански диспут от 1923 г. Съветът на ОН изпраща диспута пред Комисия на Запитването и гласува в полза на Италия, като задължава Гърция да плати неустойките.

⁷³ ЦДА, ф. 176 К, оп. 5, а.е. 42, л. 34

⁷⁴ Пак там, л. 36

⁷⁵ Пак там, л. 37-38

⁷⁶ Пак там, а.е. 51, л. 25; а.е. 42, л. 12

осигурили малцинствените права на гръцката общност. Според българската позиция това е основната причината, за да се подпише и след това ратифицира от НС спогодбата Калфов-Политис.⁷⁷ Изискванията на ОН за международни анкети по малцинствения въпрос се отхвърлят от гръцките правителства в унисон с официалната политика да не се допускат представители на организацията да следят за статута и положението на малцинствените общности.⁷⁸ България като цяло възприема идеята за анкети, но претендира те да се проведат на принципа на реципрочност относно положението на българското малцинство в Гърция.⁷⁹ В отговор на становищата на ОН и правителството в София, в края на 1924 г. гръцкият периодичен печат систематично започва да публикува статии, които визират положението на гръцкото малцинство в съседните държави, но в нито един от вестниците не се публикува информация за малцинствените общности на гръцката територия, на които са нарушени правата, гарантирани от договорите за мир.

Постъпките на гръцките отговорни и неотговорни фактори са предварителната подготовка за решението на гръцкия парламент от 28 януари 1925 г., с което се денонсира спогодбата от Женева.⁸⁰ Управляващите в Атина въз основа на волята на народните представители отказват да изпълняват задълженията по протокола Калфов-Политис. Основните мотиви за отхвърлянето му са, че той уронва престижа на държавата и функционира против правилата на ОН, уреждащи протекцията на малцинствата, следователно малцинствената политика на Гърция е чисто вътрешен проблем и не може да се регламентира с договореност, която служи на България за началото на национални аспирации и разрушаване на териториалното статукво на Балканите. Поради това гръцкото събрание не ще може да ратифицира споразумението, защото правителството е решено да зачита международните ангажименти за малцинства.⁸¹ Това означава, че на проблема с българското малцинство ще бъде сложен окончателен край,

---

⁷⁷ Пак там, а.е. 40, л. 1-4

⁷⁸ Демократически сговор, бр. 297 от 4 октомври 1924 г.

⁷⁹ Нягулов, Б. Българските малцинствени проблеми... 601-605.

⁸⁰ ЦДА, ф. 322 К, оп. 1, а.е. 437, л. 57.

⁸¹ Пак там, ф. 176 К, оп. 5, а.е. 42, л. 70-88.

след като Смесената българо-гръцка комисия престане да функционира, тоест след изселването на българите и ликвидирането им като малцинствена общност на гръцка територия.

Пропагандираната политика на гръцката държава за придържане към договорите за малцинствата всъщност е прикритие за окончателното решение на българския малцинствен въпрос в Гърция. За това, че гръцкото правителство не смята да изпълнява Лозанския договор, говорят ясно изтъкнатите причини за отхвърляне на Женевския протокол. Те по своята същност противоречат на ключови постулати, залегнали в основата на международната система за защита на малцинствата - правото да се застъпва за малцинствата чрез ОН на една заинтересована държава (България) е предоставено изрично от договорите за мир, както и на всеки член на световната организация. Съгласно тези договори изискванията да се изпълняват клаузите за малцинствата не може да се считат за враждебен акт спрямо държавата, към която са отправени,⁸² и действията през 1925 г. на гръцкото правителство под претекст, че държавата спазва правата на българската общност според договора от Лозана, се оказват политическа демагогия, обслужваща геополитическите цели на Гърция. Доказателството е създадената през същата година от Главното командване на гръцката армия структура „Гръцки македонски юмрук“, чиято първоначална цел е да се противопостави на четите на ВМРО, действащи в районите на Костур, Лерин и Воден. Малко по-късно гръцката организация се трансформира в чисто репресивен орган, насочен срещу мирното българско население. „Гарантираните“ от Атина малцинствени права най-ясно са изразени в издаденото през януари 1926 г. „Възвание към македонския народ“, в него на българското население е забранено да говори на български език на обществени места.⁸³

---

⁸² Слово, бр. 49 от 12 юни 1922 г.

⁸³ На Шестия конгрес на организацията от 9 до 12 февруари 1925 г. проведен в с. Сърбиново (днешното Брежани). ЦК на ВМРО взема решение за смяна на бойната тактика, четите са заменени от въвеждането на тройките и петорките. Революционната дейност на организацията в Егейска Македония се изразява главно в „активно присъствие“, за да се поддържа националния дух на българското население и репресиите на неотговорните гръцки фактори не са предизвикани. – Михайлов, И. Спомени. Т. 3, С., 1997, 81-99, 290-293; Македония история и политическа съдба 1912-1941 г. Т. 2, С., 1996. 169-172; Гребенаров, А. Иван Михайлов и националноосвободителното движение на македонските българи (1925-

По нареждане на Департамента за обучение на говорещите чужди езици в страната общности към гръцкото министерство на образованието през месец май 1925 година е издаден буквар на латински „АБЕЦЕДАР”⁸⁴. Официалната цел на изданието е гръцкото правителство да демонстрира нагледно, че изпълнява задълженията си в образователната политика спрямо българското население или „славяногласните”. Всъщност се изпробва да се създаде база в гръцката образователна система за бъдещото денационализиране на останалото в Гърция българско население след прекратяване действието на Конвенцията за доброволно изселване. По повод на изданието България отправя дипломатически, протести на които гръцкото правителство отговаря, че никакво изключение няма да се направи за българското малцинство при прилагането на договора за малцинствата. Въпросната общност ще се ползва с еднакви права, каквито имат и останалите инородни групи в рамките на Гърция, и не ще се позволи никога на църковните и образователните институции на българите да се превърнат в прикрити центрове на антидържавни прояви.⁸⁵ Това означава, че на българите няма да бъдат регламентирани образователните и религиозните права независимо от гръмките официални заявления на гръцкото правителство и парламент. Прави впечатление, че в официалната гръцка междуинституционална кореспонденция се говори и пише за българи в повечето случаи, а не за „славяногласни” и т.н., въпреки опитите на Гърция да наложи етнонима и неговите производни за вътрешна и външна политическа употреба. Това безспорно показва, че от Атина все още нямат крайна и добре формулирана концепция по въпроса. Потвърждава се и от официалното комюнике относно въвеждането на „АБЕЦЕДАР”, в него гръцките власти застават на позиции, които игнорират българските доводи за неговата нефункционалност. Според гърците за пореден път проблемът за малцинствата е чисто вътрешен и не може да има външна намеса, която да

1928 г.). – Известия на Института за военна история, Т. 50, 1990, 164-188; Тюлеков, Д. Вътрешната македонска революционна организация между убийствата на Тодор Александров и Александър Протогеров. – В: Национално-освободителното движение на македонските и тракийските българи 1878-1944. Т.4, С., 2003. 153-167.

⁸⁴ Милетич, Л. Нова латинска писменост за македонските българи под Гърция. – Македонски преглед, 1925, кн. 5-6, 230.

⁸⁵ ЦДА, ф. 322 К, оп. 1, а.е. 437, л. 109-111

го регулира. Гърция е в правото си да определи образователната програма на „славянофоните” и механизма, по които тя ще гарантират правата им, а начинът на образование на „българите”⁸⁶ е чисто вътрешнополитически и цели да запази мира.

След като става ясно, че Атина няма да изпълнява спогодбата Калфов-Политис и да спазва клаузите за малцинствата от Лозанския договор. Впрочем това вече не е изненада за никого от управляващите в София, които са наясно, че политиката на съседните балкански държави към българите, живеещи на тяхна територия, се основава на игнориране на договорите за малцинствата.⁸⁷ За българското правителство остава възможността да предприеме мерки за трайното настаняване и оземляване на бежанците от Егейска Македония и Западна Тракия, за да се разрешат политическите и икономическите аспекти на проблема, който придобива в средата на двайсетте години и много остри социални измерения. Поставена в много тежки условия на живот, огромната маса бежанци е лесно податлива на пропагандата на крайни и антидържавни политически формирования като Българската комунистическа партия, бежанските среди се оказват и неизчерпаем човешки ресурс за ВМРО, а това ги превръща в един от източниците на вътрешно и външнополитическо напрежение.

Развитието на българския малцинствено-бежански въпрос в отношенията със съседните балкански държави и натрупаният опит до този момент свеждат политическите решения на София до единствената алтернатива - получаването на значителен външен финансов ресурс, с който държавата да настани и оземли бежанците. По тази причина кабинетът на Ал. Цанков на 24 септември 1925 г. отправя запитване до ОН за отпускане на бежански заем. Молбата се отхвърля поради това, че българското правителство се приема за нестабилно и все още не е уредило дипломатическите си отношения с всички балкански държави. След английско внушение чуждите икономически експерти имат намерение да обсъждат проблема по отпускането на заема в края на годината, когато в

---

⁸⁶ Пак там, л. 137

⁸⁷ Слово, бр. 318 от 7 май 1923 г.

България се очаква да бъде направена рокада в правителството,⁸⁸ но през октомври 1925 г. възниква ново събитие в българо-гръцките отношения, което привлича вниманието на европейския политически и обществен елит. Политическата нестабилност в гръцкия управленски живот и намесата в него на военните след преврата на генерал Теодорос Пангалос изострят до краен предел отношенията между България и Гърция. Установяването на военно положение в Егейска Македония и Западна Тракия с активно провежданата антибългарска политика „заплахата от север”, активизират съпротивителните прояви на местното българско население подкрепено от ВМРО. Това води до открити заплахи, отправени на 25 август от страна на Гърция за предприемането на военни действия срещу България.⁸⁹ Отправено е ултимативно искане за спиране на терора над гръцкото население в пределите на българската държава и закриване на македонските и тракийските бежански организации. Българското правителство отхвърля обвиненията за неспазване на малцинствените права и отправя молба до ОН за провеждането на анкета относно положението на гърците в България и положението на българите в Гърция. Управляващите в Атина отхвърлят предложената от София анкета, но по повод зачестилите репресии над мирно българско население, в средата на октомври Ерик Колбан посещава гръцката столица и заявява категорично, че ОН не би толерирала репресиите и изгонването на цялото българско население от територията на Гърция.⁹⁰ Едва приключило посещението на директора на Секцията за малцинствата, на 19 октомври при въоръжен инцидент на българско-гръцката граница при поста на Демир капия от гръцка страна пада жертва и това служи за мотив два дена по-късно, по заповед на гръцкия министър-председател генерал Пангалос гръцката армия да нахлуе в България. Българското правителство незабавно отправя молба за нарушаване на териториалния суверенитет до Съвета на ОН, за да се намеси и предотврати гръцкото нападение. Съветът на световната организация се събира на 23 октомври и настоява незабавно

---

⁸⁸ История на външния държавен дълг ... 52.

⁸⁹ ЦДА, ф. 176 К, оп. 5, а.е. 40, л. 22-23.

⁹⁰ Пак там, а.е. 211, л. 157.

гръцките войскове части да се изтеглят от чуждата територия.⁹¹ Взето е решение на място да бъдат изпратени офицери на Великите сили победителки във войната, които да контролират прекратяването на военните действия, и на 28 октомври гръцката армия се изтегля, а на следващия ден е образувана анкетна комисия, която да извърши проверка по всички българо-гръцки погранични инциденти. След извършване на проучването комисията изготвя доклад до ОН, според който източниците на политическо напрежение между двете страни са неосигурените малцинствени права на българите в Гърция и неизплатените недвижими имоти на изселените от там до този момент български бежанци.⁹² Намесата за разрешаване на Петричкия инцидент е една от малкото успешни акции на Световната организация за опазване на мира през целия междувоенен период.

На 4 януари 1926 г. в България е сформирано правителство с министър председател Андрей Ляпчев. Направената политическа рокада в страната удовлетворява международните фактори, това предоставя възможност на държавата да получи след поредица от дипломатически постъпки два външни заема - бежански през 1926 г. и стабилизационен през 1928 г., чрез които правителството успява да оземли и настани на постоянно местожителство не малка част от бежанската маса в страната.⁹³ След разрешаването на проблема с пограничния конфликт и отпускането на бежанския заем ОН взема решение да удължи срокът за подаване на декларации за емиграция на българските бежанци до края на 1926 г. и да ускори работата на Смесената комисия по ликвидиране на имотите на изселниците. В края на годината комисията започва да изготвя оценките на имотите, за целта е разработена система, която включва критерии, отчитащи категорията на земята, пазарната цена и редица други фактори, определящи точната стойност на недвижимото имущество. За приложение на оценъчната система започват да функционират три центъра, локализирани в София, Солун и Гюмюрджина, а за изготвяне на финансовите оценки са натоварени

---

⁹¹ Генов, Г. П. България и Обществото на народите. С., 1938. 156-158.

⁹² Палова, М. Ролята на Обществото на народите за разрешаване проблемите на българското малцинство в Западна Тракия и в Егейска Македония (1919-1925 г.). – В: Известия на катедра Българска история и археология и катедра Обща история – ЮЗУ „Неофит Рилски“. Благоевград, кн. 1, 2003. 258.

⁹³ ДВ, бр. 160, от 15 октомври 1926 г.; ДВ, бр. 32 от 12 май 1928 г.

единадесет подкомисии. Четири от тях действат на територията на България и седем на гръцка територия. С намаляването на разглежданите бежански дела през 1928 г. техният брой е сведен на три, а впоследствие и на две.⁹⁴ Работата на подкомисиите се сблъсква със специфични проблеми при определяне на дължимите суми по имотите. Тези на гърците в България се оценяват според данъчните регистри, в които през годините собствениците, за да плащат ниски данъци, са ги вписвали като поземлена собственост от втора и трета категория, а това автоматично означава, че при определяне на компенсацията според решенията на подкомисиите гърците ще трябва да получат сума, по-ниска от реалната себестойност на земята. Имотите на българите до Букурещкия договор от 1913 г. се намират в рамките на Османската империя, която не поддържа имотни регистри, поради това собствеността на българските бежанци се доказва пред подкомисиите чрез клетвени декларации подкрепени от трима свидетели. По тази схема са разгледани до началото на 1928 г. 9938 декларации на български изселници, върху които е определена сума за обезщетение в размер на 9 973 996 щатски долара, докато за 5395 декларации на гръцки емигранти трябва да се изплатят 4 070 519 щатски долара.⁹⁵ Според цифрите Гърция е задължена да изплати двойно по-голяма сума на изселниците, отколкото България. Това предизвиква недоволството на гръцките управляващи среди и е последвано от поредица от противодействия от страна на гръцките представители в дейността на Смесената комисия. След приключването на по-голямата част от делата се налага да се пристъпи и към изплащането на дължимите суми, но поради липса на средства, управляващите в София и Атина отказват да гарантират облигациите по заемите. Председателят на комисията А. Корф информира през март 1927 г. Съвета на ОН за произтичащите проблеми във финансов план и се обръща за съдействие към Финансовия комитет. Световната организация взема решение да се подпише меморандум между България и Гърция, уреждащ задълженията по взаимните плащания. Двете държави подписват на 12 септември представената от ОН декларация, но поради това че тя не регламентира необходимите двустранни гаранции за

---

⁹⁴ Димитров, Г. В. Малцинствено-бежанският въпрос. . . 219-220.

⁹⁵ История на външния държавен дълг. . . 81.

изселниците, на 9 декември 1927 г. в Женева се подписва договореност от българския и гръцкия министър на финансите, известна като спогодбата Моллов-Кафандарис.⁹⁶ В нея се предвижда в края на всяка една бюджетна година да се определя сума по разликите на валутния курс, която трябва да се заплати от държавата с по-голям дълг към емигрантите, респективно Гърция. Националната банка на държавата длъжник е задължена да внесе определената сума в избрана от ОН банка, на по-късен етап двете заинтересовани страни са информирани, че за финансов мандатоносител по спогодбата е избрана Швейцарската национална банка. Централните финансови институции на България и Гърция се задължават да изплатят дължимите суми на изселниците в срок от 30 години при 6% годишна лихва.⁹⁷ Определен за арбитър върху възникналите при изпълнението на спогодбата спорове е Финансовият комитет на ОН. София ратифицира документа на 3 април 1928 г., но гръцкото събрание за пореден път забавя влизането в сила на двустранна българо-гръцка спогодба, подписана под егидата на Световната организация. След енергичната намеса на Женева и на неутрални членове на Смесената комисия гръцкият парламент е принуден да гласува и приеме на 9 декември спогодбата Моллов-Кафандарис.⁹⁸ Конвенцията до голяма степен решава българо-гръцките имуществени и финансови спорове, но оставя нерешена не малка част от проблема за взаимните плащания на недвижимите имоти на изселилите се съответно от България и Гърция религиозни общини.⁹⁹

Увеличаването на бежанския поток от Гърция за периода 1925-1928 г. подтиква управляващите в София да регламентират законово настаняването на бежанците в имотите на гърци и да засилят контрола по изселването. Вследствие на това емиграцията на гръцкото население започва да се

---

⁹⁶ Димитров, Г. В. Спогодбата „Моллов-Кафандарис“ в българо-гръцките отношения (1927-1931). – В: Първи международен конгрес по българистика. Доклади. Българската държава през вековете. С., 1981. 267.

⁹⁷ История на външния държавен дълг ... С., 2008. 82.

⁹⁸ Пак там, 83.

⁹⁹ През пролетта на 1931 г. става ясно, че по ликвидираниите частни имоти и общински земи Гърция трябва да изплати на българската държава 7 165 252 долара. Впоследствие за да не изпълни задълженията си гръцкото правителство обвързва плащанията по конвенцията с въпроса за военните репарации, които България дължи на Гърция. След 1931 г. Атина прекратява на практика вноските по дълга си от спогодбата Моллов-Кафандарис. Димитров, Г. В. Малцинствено-бежанският въпрос... 296-297, 311-312, 359.

извършва на реципрочен принцип и до края на 1925 г. около 35 000 гърци напускат България. При преброяването на населението, извършено през 1926 г., данните посочват, че в рамките на страната остават 10 564 гърци, от които 4146 имат гръцко поданство.¹⁰⁰ Според гръцки източници на българска територия продължават да живеят около 20 000 гърци. Тези твърдения може да се приемат за достоверни, поради това че голяма част от представителите на гръцката общност в страната, с идеята да не бъдат експулсирани за Гърция, започват да се идентифицират като българи по време на официалните преброявания.¹⁰¹ В края на 1928 г. приключват и етнодемографските размествания в Гърция, официалната гръцка статистика от същата година определя числеността на българите, или според употребената терминология "славо-македонците" на гръцка територия на около 82 хиляди души.¹⁰² Резултатите от преброяването не отразяват точната численост на българите, живеещите в Гърция. Спрямо статистическите данни се отнасят с предпазливост и недоверие както международните експерти от периода, така и официална София, според която голям брой българи са записани като гърци и реалната им бройка е между 130 и 150 хиляди души.¹⁰³

* * *

Малцинствената политика на България за периода 1919-1928 г. спрямо гръцкото население е пряко следствие и отговор на асимилационния и миграционен натиск, упражняван по отношение на българите в Гърция.

---

¹⁰⁰ Статистически годишник на българското Царство. 1929-1930 г. С., 1930. 25-28; Нягулов, Б. Власите и гърците... 579-582.

¹⁰¹ Показателен пример е гръцкото население от Харманлийска околия което информира МВРЗ за упражнявания терор над него от страна на новодошли бежанци от Македония, които целят да ги изгонят към Гърция. Населението заявява категорично, че независимо от гръцкия се произход те се чувстват българи и не искат да емигрират, защото гръцката държава им е чужда. – ЦДА, ф. 173 К, оп. 3, а.е. 4162, л. 314; АМВР, а.е. об. 427, л. 2-3.

¹⁰² Ladas, St. The Exchange of Minorities. Bulgaria, Greece and Turkey, New York, The Macmillan Company, 1932, p. 123.

¹⁰³ Приблизителният брой на "славянофоните" в Гърция през 1928 г. се опровергава и от гръцка страна. В поверителен доклад на гръцкото Министерство на външните работи от 20 април 1933 г. се говори за около 140 хиляди българи, които все още живеят на територията на Гърция. Броят им според неофициални гръцки доклади от периода, достига 200 000 души, локализирани предимно в Егейска Македония. Даскалов, Г. Българите в Егейска Македония, 185; Стоянова, В. Цит. съч.

След като става ясно през 1924 г., че гръцката държава не смята да се съобразява с клаузите за малцинствата, залегнали в договорите за мир, българското правителство се ориентира в своята политика към малцинствена реципрочност в българо-гръцките отношения. Вследствие на това развитие на българо-гръцкия малцинствен въпрос, Гърция успява да осъществи стратегическата си програма за етническо усвояване на новите земи, в които до 1920 г. гръцкият елемент реално не доминира и ликвидира „заплахата от Север” (таблица 2). За реализацията на този геополитически успех способстват няколко фактора. Малцинствените договори, клаузи и декларации не обвързват Великите сили победителки от войната, дори и победена Германия не поема съответните задължения.¹⁰⁴ Гръцкото правителство се възползва максимално от основната слабост на системата и застава на позиция, че щом нито една от Великите сили, участвали в Първата световна война не е обвързана с договор за малцинствата, то и ОН не може да налага директиви по политиката на която и да е държава спрямо малцинствата, които да са окончателни по въпроса. Проблемът за българското малцинство е сведен до разглеждане между двете заинтересовани страни и в негативна посока за България, защото липсата на наднационална власт, която да наложи изпълнението на международните ангажменти и резултатите от прилагането на решенията на ОН, зависи до голяма степен от сътрудничеството и отношенията между държавите. Гърция допълнително е облагодетелствана от изискването в международното право, че за да се приложи договорът за малцинствата, на практика е необходимо вътрешното законодателство да се уеднакви със съответните клаузи в него¹⁰⁵. През разглеждания период няма вътрешен законодателен акт, приет от гръцкия парламент, който да гарантира „позитивни” или „негативни” малцинствени права за българите. Въпреки множеството дипломатически постъпки, направени пред Великите сили, Обществото на народите и на няколко международни конференции българската дипломация се оказва безсилна да постигне каквито и да е било отстъпки. България като победена държава не само не разполага със

---

¹⁰⁴ Нягулов, Б. Българските малцинствени проблеми пред... 599-600.

¹⁰⁵ ЦДА, ф. 176 К, оп. 5, а.е. 42, л. 74, 76, 78.

средства, но не се ползва с международна подкрепа за противодействие на антибългарската политика, провежданата от страна на Гърция. Успокояването на двустранните отношения в края на 20-те години с регламентирането на спорните финансови и емиграционни проблеми със спогодбата Моллов-Кафандарис, оказва влияние върху малцинствената политика на България спрямо гърците на нейна територия и съответно на Гърция спрямо българите. Управляващите в Атина възприемат тезата, че след размяната на население в Егейска Македония и Западна Тракия няма останали българи и засилва асимилационния си натиск. Последователните усилия на гръцката администрация не остават без последствия. Асимилационните тенденции са най-силно изразени в граничните с България гръцки територии, в които през разглеждания период българското население е стратегически разредено (таблица 2). Въпреки официалните позиции на Атина българите запазват своето демографско присъствие в района на Костур, Лерин, Воден и части на Беломорието (таблица 1). В Западна и Централна Егейска Македония, където те живеят компактно, макар и без наличието на религиозни и образователни институции успяват за по-дълъг период от време да съхранят националната си идентичност. Гледайки с недоверие към тях като на опасен и враждебен чужд елемент, гръцката администрация продължава да налага етнонимите - „българогласни”, „славянофони”, „славяногласни”, „македонци” и „славомакедонци”,¹⁰⁶ от друга страна, и съществуването на гръцко малцинство в България вече все по рядко е обект на публична дискусия, а и Атина престава да повдига въпроса в двустранен и международен план¹⁰⁷. В крайна сметка наличието на все още компактна маса българи на територията на Гърция продължава да държи отворен част от проблема за българското малцинство през целия междувоенен период до разпадането на международната система в края на 30-те години. Развитието на българо-гръцкия малцинствен въпрос през годините показва, че при целенасочена и трайна асимилационна политика на „държавата приемник” и при липсата на защитна политика на „държавата майка”, започват процеси за размиване на

---

¹⁰⁶ Стоянова, В. Цит съч., 470-473.

¹⁰⁷ Нягулов, Б. Власите и гърците... 583.

първоначалната национална принадлежност при малцинствените общности¹⁰⁸. При загубата на идентичност на гърците в България и на българите в Гърция се наблюдават някои общи специфики и разлики. Езикът като най-сериозния разграничител от мнозинството и първостепенен критерии, определящ национална принадлежност, бързо губи значението си за общността при скъсването на преките връзки между малцинството и държавата майка, тоест липсата на малцинствени образователни институции. Другата специфика е религията или ортодоксалното християнство, което първоначално е един от основните фактори за национално консолидиране и еманципация и на българи, и на гърци.¹⁰⁹ Впоследствие започва да играе денационализираща роля, защото и двете общности попадат в „държави приемник“, в които доминиращата религия е еднотипна с тази, изповядвана от общността, а именно православната вяра. Разликата е, че гръцката общност значително по-бързо се денационализира поради толерантната малцинствена политика на България, докато репресивните мерки, прилагани от Гърция, запазват съпротивителните сили на българите за по-дълъг период от време.

THE GREEK AND BULGARIAN MINORITY IN THE POLICY OF BULGARIA AND GREECE (1919-1928)

Dimitar Gyudurov

(Abstract)

Bulgarian- Greek issue in territorial and minority aspect at its base refers to the Bulgarian population in Western Thrace and Aegean Macedonia. Bulgarian-Greek relations on minority issues include the signing of the Convention between Bulgaria and Greece on freedom of emigration of minorities from November 21, 1919. This is how is presented the opportunity to official Greek authorities not to carry provisions to protect the rights of minorities , and the " voluntary population exchange "to become Athens convenient tool for radical solution to the minority issue in the Bulgarian- Greek relations .. Minority issues between the two

---

¹⁰⁸ Нягулов, Б. Миланов, Е. Български общности зад граница. – В: Общности и идентичности в България, С., 1998. 423, 425, 428.

¹⁰⁹ Стоянов, Л. За особеностите на генезиса и характерологията на българската национална идентичност. – В: Изследвания в чест на проф. Веселин Трайков. *Studia balcanica* 24. С., 2003. 123-126; Китромилидис, П. От кръста към флага. С., 1999. 133-138, 152-154.

countries regulate international and bilateral level in 1920 conference in San Remo and the accession of Western Thrace to Greece , the Geneva Protocol of 1924 and by the end of 1925 ends in general and mass exodus of Greeks from Bulgaria , subsequently signed the agreement Mollov - Kafandaris 1927. During the period 1919-1928 , the only agreement which regulates the minority issue in bilateral relations of the two countries was signed into English and French influence Convention between Bulgaria and Greece on freedom of emigration of minorities. Arrangements population exchange refers Aegean Macedonia but later covers Western Thrace by supplementary agreement dated October 26, 1923. Convention is an integral part of the Treaty of Neuilly (art. 56, para . 2) and entered into force with its ratification, thus for the first time in international law regulates the population exchange between the two neighboring countries. Exchange , which, according to the official position of the government in Athens to 1928 will result in the Greek borders will fully comply with the ethnic and revisionist claims Bulgaria, do not overlap with the current ethnic reality.